

KOLLÁR DÁVID¹ – PILLÓK PÉTER²

Társadalmi rétegződés és szubjektív helyzetértékelés a Kárpát-medencei magyar fiatalok körében

Absztrakt

Tanulmányunkban arra keressük a választ, hogyan alakult a fiatalok rétegszerkezete Magyarországon 2000 és 2024 között, illetve a határon túli magyar közösségekben 2016 óta, és milyen eltérések mutatkoznak a mért társadalmi helyzet és a fiatalok saját helyzetértékelése között. A 15–29 éves válaszadókat a 2024-es magyarországi mintán becsült látens osztálymodell alapján öt társadalmi rétegbe soroltuk. A besorolás a szülők iskolai végzettségén és foglalkozásán, a pénzhiány gyakoriságán, valamint a család anyagi helyzetének megítélésén alapult. Az eredmények szerint Magyarországon 2000 és 2024 között összességében csökkent az alsó rétegek aránya, miközben a felső réteg növekedett. A rétegszerkezet javulása ugyanakkor nem volt egyenletes. Míg 2016 és 2020 között Magyarországon és a vizsgált határon túli magyar közösségekben egyaránt jelentős javulás következett be, 2020 és 2024 között ez a folyamat megtorpant, egyes területeken pedig vissza is fordult.

A társadalmi helyzet és annak szubjektív megítélése közötti eltérések feltárásához két összehasonlítást végeztünk. A pénzhiány gyakoriságát az anyagi helyzet megítélésével, a szülői háttérből és a fiatalok saját végzettségéből képzett társadalmi pozíciót pedig az osztály-önbesorolással vetettük össze. Az eredmények azt mutatják, hogy a határon túli fiatalok mindkét szempontból kedvezőbben értékelik helyzetüket, mint a hasonló körülmények között élő magyarországi kortársaik. Az anyagi helyzet megítélésében ez a különbség több adatfelvételben is megjelenik. Magyarországon ugyanakkor a rétegszerkezet kedvező irányú átalakulása ellenére

¹ Operatív vezető, Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány; tudományos segédmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont – Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE); óraadó oktató, Budapesti Metropolitan Egyetem (METU) és Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE); kutató, Pécsi Tudományegyetem (PTE) Alkalmazott Ontológia Kutatócsoport.

² Tanszékvezető, egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem; kutatóintézeti igazgató, Századvég.

a fiatalok egyre alacsonyabbra helyezik magukat a társadalmi hierarchiában ahhoz képest, amit családi háttérük és végzettségük alapján mért pozíciójuk indokolna.

Kulcsszavak: társadalmi rétegződés, látens osztályelemzés, szubjektív társadalmi helyzet, Kárpát-medence

Bevezetés

A társadalmi rétegződés a szociológia egyik legrégebbi kutatási területe. Központi kérdése, hogy miként rendeződnek tartós különbségekké az erőforrásokhoz és a társadalmi elismeréshez való hozzáférés egyenlőtlenségei.³ Az, hogy valaki hol áll ebben a szerkezetben, kijelöli az előtte megnyíló pályákat, a leküzdendő akadályokat és a rendelkezésére álló eszközöket. A rétegződéskutatás jelentősége éppen abban áll, hogy az egyéninek látszó életutakban visszatérő szabályszerűségeket tesz felismerhetővé: megmutatja, milyen feltételek között formálódnak az emberek céljai, és születnek meg döntései.

A fiatalok inherensen liminális léthelyzetében különösen fontos kérdés, hogyan alakul a társadalmi struktúrában elfoglalt pozíciójuk. A fiatalok ugyanis úgy lépnek be az oktatásba, majd a munka világába, hogy saját helyzetük még alakulóban van, a családjukból hozott előnyök és hátrányok viszont világosan tetten érhetők.⁴ Ha tehát azt akarjuk megérteni, milyen esélyekkel indul egy nemzedék, azt kell megvizsgálnunk, milyen különbségek választják el egymástól a hozzá tartozó fiatalokat.

A Kárpát-medencei magyar fiatalok esetében ezek a különbségek több társadalom metszetében rajzolódhatnak ki. A nyelvi és kulturális kötődés összeköti a közösségeket, tagjaik azonban eltérő makrokulturális referenciaközegben szocializálódnak, különböző oktatási rendszerekben tanulnak, és más-más munkaerőpiacon keresnek helyet.^{5, 6} E közösségek összehasonlításával ezért azt is megvizsgálhatjuk, hogy a közös nyelvi-kulturális kötődés mellett milyen eltérő rétegződési mintázatok rajzolódhatnak ki: hogyan kapcsolódnak össze a származásból hozott előnyök és hátrányok a fiatalok jelenlegi életkörülményeivel.

A társadalmi környezet ugyanakkor ahhoz is viszonyítási pontokat kínál, hogy a fiatalok miként értelmezik saját helyzetüket. Amikor elhelyezik magukat a tár-

3 Ferge 1969; Kollár–Kollár 2024.

4 Vö. Bocz–Lázár 2022; Kollár–Gyorgyovich–Szodorai 2021; Bokányi–Gyorgyovich–Pillók 2018; Gondi–Bokányi–Gyorgyovich–Pillók 2021.

5 E munkaerőpiacok ugyanakkor össze is kapcsolódnak: az uniós tagállamokban élő magyar kisebbségek előtt megnyílt az Európai Unió munkaerőpiaca, a magyarországi munkaerőpiac pedig – a nyelvi akadályok hiánya és részben a magyar állampolgárság révén – kézenfekvő alternatívát kínál a helyi lehetőségek mellett.

6 Lázár 2024; Lázár 2026; Veres 2024.

sadalmi hierarchiában, a rendelkezésükre álló erőforrásokat mások lehetőségeihez is méri; ebben a szűkebb környezetükről és a tágabb társadalomról szerzett tapasztalataik egyaránt szerepet kapnak.⁷ Hasonló anyagi körülmények között élő fiatalok így eltérően ítélik meg, milyen helyet foglalnak el a társadalomban. A társadalmi pozíció megértéséhez ezért az is hozzátartozik, miként értékeli valaki a rendelkezésére álló erőforrásokat és a belőlük nyíló életlehetőségeket.⁸

A Kárpát-medencei magyar fiatalok összehasonlítása ebből a szempontból különösen alkalmas arra, hogy a társadalmi pozíció és annak szubjektív értékelése közötti kapcsolatot vizsgáljuk. A közös nyelvi és kulturális kötődés mellett a fiatalok eltérő társadalmi és intézményi környezetben élnek, ezért ugyanazok az erőforrások nem feltétlenül azonos társadalmi helyzetként jelennek meg számukra. A kérdés így nem pusztán az, hogy milyen különbségek vannak a közösségek rétegszerkezetében, hanem az is, hogy azonos vagy hasonló objektív pozícióhoz mennyiben társul eltérő önértékelés.

Tanulmányunkban ezért két, egymással összekapcsolódó kérdésre keressük a választ. Egyrészt azt vizsgáljuk, hogyan alakult a magyar fiatalok rétegszerkezete 2000 és 2024 között, illetve milyen különbségek rajzolódnak ki Magyarország, Erdély, a Felvidék, Kárpátalja és a Vajdaság között. Ehhez a szülői végzettséget és foglalkozást, valamint a fiatalok megélhetési helyzetét és anyagi önértékelését együttesen figyelembe véve különítünk el társadalmi rétegeket, amelyeket az egyes adatfelvételekben azonos szempontok szerint hasonlítunk össze.

Másrészt azt vizsgáljuk, hogyan függ össze a fiatalok önértékelése a családi háttérükkel, végzettségükkel és megélhetési körülményeikkel. A pénzügyi gyakoriságát az anyagi önértékeléssel, a szülői háttérből és a saját végzettségéből képzett pozíciót pedig az osztály-önbesorolással vetjük össze. Ezzel nemcsak azt vizsgálhatjuk meg, hogy hol tér el egymástól a mért és a megélt társadalmi helyzet, hanem azt is, hogy ugyanaz a strukturális pozíció különböző társadalmi környezetekben mennyiben kap eltérő szubjektív jelentést. A tanulmány tágabb kérdése így az, hogy a társadalmi helyzetet mennyiben írhatjuk le az egyének rendelkezésére álló erőforrásokkal, és mennyiben szükséges figyelembe vennünk azt a viszonyítási közeget is, amelyben ezek az erőforrások értelmet nyernek.

A társadalmi pozíció és a szubjektív helyzetértékelés

A korai rétegződéskutatások nagy ígérete egy objektív „arkhimédieszi pont” megtalálása volt, ahonnan leírhatjuk az egyén helyét a társadalmi szerkezetben, és amelyből – legalábbis részben – potenciális cselekvéseire is következtethetünk.

7 Evans–Kelley–Kolosi 1992.

8 Bourdieu 1997; Kollár–Kollár 2024, 242.

A munkamegosztásban elfoglalt pozíció ebben a keretben az erőforrásokhoz való hozzáférést, ezen keresztül az életvitelt és az életesélyeket is jelezte.⁹ A társadalmi pozíció meghatározása így egyúttal magyarázatot ígért arra is, miért élnek, gondolkodnak és cselekszenek különbözőképpen az emberek.

Ennek az ígéretnek a teljesítése azonban attól is függ, mit veszünk figyelembe a társadalmi pozíció meghatározásakor. Ha kizárólag az anyagi javak eloszlásából indulunk ki, az életesélyeket alakító különbségek egy részét eleve szem elől tévesztjük. Weber már a szociológia hőskorában – a 20. század elején – rávilágított arra, hogy a társadalmi csoportok léthelyzetét az anyagi helyzet mellett a presztízs és a hatalom is meghatározó módon alakítja.¹⁰ Ezeket a belátásokat aztán Bourdieu¹¹ mára már paradigmatickussá váló munkája tette a kortárs rétegződéskutatások sarokkövévé azáltal, hogy a társadalmi pozíciót a gazdasági, a kulturális és a társadalmi tőke dinamikusan alakuló sajátos összjátékaként írta le. Mindez arra világít rá, hogy a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyünket az erőforrások mennyiségén túl az is alakítja, milyen materiális vagy éppen szimbolikus javakhoz, kompetenciákhoz és kapcsolatokhoz férünk hozzá, s ezek miként erősítik vagy ellensúlyozzák egymást.

Ezek a megközelítések alapvetően orientáltak az empirikus rétegződéskutatást is. Oesch¹² nagy hatású nemzetközi összehasonlító elemzése például a foglalkozások képzettségi hierarchiája mellett a munkavégzés eltérő logikáit is figyelembe vette, megmutatva, hogy a hasonló képzettséget igénylő foglalkozások korántsem jelentenek azonos társadalmi helyzetet.

A társadalmi kategóriák belső tagoltságának feltárása természetesen az erős rétegződéskutatói hagyománnyal rendelkező hazai vizsgálatokban is meghatározó törekvés volt. Ferge¹³ a munkamegosztásban elfoglalt helyet az életkörülményekkel összefüggésben vizsgálta, Kemény¹⁴ pedig a munkásság eltérő életformáit feltárva mutatott rá arra, milyen különbségeket fedhet el egy átfogó társadalmi kategória. Losonczi¹⁵ az anyagi feltételek, az életmód és az értékek kapcsolatát elemezve azt vázolta fel, hogy a társadalmi helyzet megértéséhez azt is vizsgálnunk kell, hogyan szervezik meg az emberek a mindennapi életüket, és milyen törekvéseket követnek a rendelkezésükre álló lehetőségek között.

Ezek a megközelítések tehát az erőforrásokkal való ellátottság mellett a cselekvők értékválasztásait és tapasztalatait is a rétegződés vizsgálatának tárgyává tették. A kortárs hazai kutatások e szemlélet jegyében a tipológiák kialakításakor arra

⁹ Ferge 1969; Kollár–Kollár 2024, 240–241.

¹⁰ Weber 1996.

¹¹ Bourdieu 1997.

¹² Oesch 2006.

¹³ Ferge 1969.

¹⁴ Kemény 1972.

¹⁵ Losonczi 1977.

is figyelmet fordítanak, hogy a hasonló erőforrásokkal rendelkező csoportokat eltérő szubjektív helyzetértékelés, életvitel, értékrend és jövőkép jellemezheti.¹⁶ A társadalmi tagolódás leírásában tehát azok a tapasztalatok és értékelések is helyet kapnak, amelyeken keresztül az emberek megélik saját helyzetüket.

A fiatalok rétegződését vizsgáló hazai kutatások a szubjektív szempontok közül a saját anyagi helyzet megítélésének is fontos szerepet tulajdonítanak: a rétegek elkülönítésekor arra is támaszkodnak, hogyan értékelik a fiatalok a megélhetésüket.¹⁷ Az önértékelés bevonásával azonban már az is kérdéssé válik, hogyan függ össze az erőforrásokkal való ellátottság azok szubjektív megítélésével. A rendelkezésre álló javakból, a végzettségből vagy a családi háttérből ugyanis nem olvashatjuk ki közvetlenül, hová helyezi magát valaki a társadalomban. Ha tehát a fiatalok társadalmi helyzetét a saját nézőpontjukból is meg akarjuk érteni, azt is meg kell vizsgálnunk, hol találkozik és hol válik el egymástól a pozíció e kétféle leírása.

Ez azért különösen fontos, mert a szubjektív anyagi helyzet egyes vizsgálatokban az objektív jövedelemnél is markánsabb prediktora a megtakarítások meglétének,¹⁸ emellett összefügg a fogyasztás visszafogásával és a kölcsönfelvétellel,¹⁹ valamint a kormánypárti támogatással is.²⁰ A hazai kutatásokban a saját háztartás és az ország gazdasági helyzetének megítélése, illetve az ezekhez kapcsolódó várakozások ugyancsak a pártpreferenciák legerősebb előrejelzői közé tartoznak.²¹ Vagyis azt látjuk, hogy a társadalmi cselekvések megértéséhez az erőforrások eloszlásának ismerete mellett azt is fel kell tárnunk, hogyan értelmezik az emberek a saját helyzetüket: hasonló anyagi feltételekhez eltérő helyzetértékelések, ezekhez pedig különböző döntések és gyakorlatok társulhatnak.

Az erőforrások és a helyzetértékelések kapcsolatát ezért olyan közegben érdemes vizsgálnunk, ahol a társadalmi különbségeket és a megítélésükhöz használt viszonyítási pontokat egyaránt összevethetjük. A fiataloknál ezt különösen érdekessé teszi, hogy a családból hozott előnyök és hátrányok mellett már saját, még formálódó pályájuk is alakíthatja azt, ahogyan társadalmi helyükről gondolkodnak.²² A Kárpát-medencei magyar fiatalok vizsgálata ehhez szinte ideális „kísérleti terepet” kínál: a közös nyelvi és kulturális kötődés mellett eltérő intézményi környezetben élnek, így egyszerre vizsgálhatjuk, milyen különbségek jellemzik a közösségek rétegződését, és hogyan ítélik meg a fiatalok saját helyzetüket e különböző társadalmi közegekben.²³

¹⁶ Kollár–Gyorgyovich–Pillók 2021; Kovách et al. 2016.

¹⁷ Bokányi–Gyorgyovich–Pillók 2018; Gondi–Bokányi–Gyorgyovich–Pillók 2021.

¹⁸ Sekácsińska et al. 2019.

¹⁹ Silinskas–Ranta–Wilska 2021.

²⁰ Chrysanthou–Guilló 2024.

²¹ Róna et al. 2020.

²² Vö. Bocz–Lázár 2022.

²³ Vö. Csata–Schwarcz–Péti–Borbély 2021; Veres 2024.

Ezzel összhangban tanulmányunkban két kérdésre keressük a választ. Egyrészt arra, hogy a származási háttér és az anyagi körülmények alapján milyen társadalmi rétegeket különíthetünk el a Kárpát-medencei magyar fiatalok körében, és hogyan változik e rétegek aránya az egyes közösségekben. Másrészt azt vizsgáljuk, mennyiben esik egybe a fiatalok saját helyzetükről alkotott képe a mért társadalmi pozíciójukkal, és hogyan alakul ez a viszony közösségenként és időben.

Elemzési stratégia

A származási háttér és az anyagi helyzet változásai

Elsőként azt vizsgáljuk meg, hogyan változott a fiatalok családi háttere és anyagi helyzete a vizsgált időszakban. Külön elemezzük a szülők iskolai végzettségét és foglalkozását, a háztartások pénzhiányának gyakoriságát, valamint a fiatalok anyagi önértékelését. A magyarországi adatokban 2000 és 2024 között követjük a változásokat, a kisebbségi magyar közösségeket pedig a 2016-os, 2020-as és 2024-es felvételek alapján hasonlítjuk össze. Arra keressük a választ, hogy milyen irányban változnak az egyes mutatók, és a közösségek közötti különbségek mennyiben maradnak fenn, mérséklődnek vagy növekednek.

A társadalmi rétegek elkülönítése

Az egyes változók elemzése után azt vizsgáljuk, hogyan kapcsolódnak össze a családi háttér és az anyagi helyzet különbségei. Ehhez látens osztályelemzést alkalmazunk (*latent class analysis*, LCA). Az eljárással a megfigyelt válaszok együjtjárása alapján olyan csoportokat különítünk el, amelyek tagjait a négy vizsgált ismérv jellegzetes kombinációja jellemzi. Így például a szülői háttérrel azt is megtudhatjuk, milyen megélhetési körülményekkel és anyagi önértékeléssel társul.

A 2024-es magyarországi mintán öt látens osztályt tartalmazó modellt becslünk. Az ötosztályos modell AIC-értéke 22 782,2, BIC-értéke 23 110,5. A normalizált entrópia 0,855, a legvalószínűbb osztályhoz tartozás becsült valószínűsége pedig átlagosan 0,911, ami viszonylag egyértelmű besorolást jelez, bár a csoportok határai nem minden válaszadónál élesek. Minden megkérdezettet abba az osztályba sorolunk, amelyhez válaszai alapján a legnagyobb valószínűséggel tartozik. Az így kialakított csoportok jellemzőiből rögzített besorolási szabályt készítünk, amelyet a korábbi hullámokra és a kisebbségi mintákra is alkalmazunk. Ezzel biztosítjuk, hogy mindenütt ugyanazon szempontok szerint meghatározott rétegek arányát hasonlítsuk össze. Az arányok változását az előző lépésben feltárt folyamatokkal összefüggésben értelmezzük.

Az objektív helyzet és a szubjektív értékelés összevetése

A rétegszerkezet bemutatása után külön vetjük össze az objektív helyzet mutatóit a fiatalok önértékelésével. Két összehasonlítást végzünk: a háztartási pénzhány gyakoriságát az anyagi önértékeléssel, a szülői végzettségéből, foglalkozásból és a fiatal saját végzettségéből képzett pozíciómutatót pedig az osztály-önbesorolással vetjük össze.

Az eltérő skálák összehasonlításához súlyozott percentilisrangokat számítunk, majd a szubjektív rangból kivonjuk a mért helyzet szerinti rangot. A közösségek összevetésekor hullámonként közös rangsort képezünk; a magyarországi időbeli változások vizsgálatakor az összes hazai felvételt együtt használjuk viszonyítási alapként. Az átlagos rangkülönbség mellett azt is bemutatjuk, hányan kerülnek magasabb vagy alacsonyabb helyre az önértékelésük alapján, mint a másik mutató szerint.

Az objektív helyzet és az önértékelés kapcsolatának vizsgálata

Az átlagos eltérésből még nem derül ki, hogy a kedvezőbb és a kedvezőtlenebb helyzetű fiatalok körében ugyanúgy viszonyul-e egymáshoz a kétféle értékelés. Ezt regressziós modellekkel vizsgáljuk tovább. Egyrészt összehasonlítjuk, milyen szubjektív rangot becsülünk azonos, középső objektív rang mellett az egyes közösségekben. Másrészt a meredekségek összevetésével azt elemezzük, mekkora különbség társul az önértékelésben a mért helyzet egy pontnyi különbségéhez. Így azt is láthatjuk, hogy a közösségek önértékelése közötti távolság hogyan alakul a társadalmi hierarchia mentén.

Adatok

Az elemzéshez a magyarországi ifjúságkutatás 2000 és 2024 közötti hét hullámát, valamint a határon túli magyar fiatalok 2016-os, 2020-as és 2024-es felvételeit használjuk. Kárpátalja csak az első két időpontban szerepel, mert a háborús helyzet 2024-ben nem tette lehetővé az adatfelvételt.

Az összehasonlíthatóság érdekében minden hullámban a 15–29 éves fiatalokat vizsgáljuk. A 2024-es adatfelvételek a 30–34 évesekre is kiterjedtek, ezért őket az elemzésből kizárjuk.

Indikátorok

Szülői végzettség és foglalkozás

A származási pozíciót a szülők iskolai végzettségével és foglalkozásával mérjük. Mindkét mutatónál az anya és az apa közül a magasabb ismert értéket vesszük alapul; ha csak az egyik szülőről van adatunk, azt használjuk. A végzettséget négy kategóriába soroljuk: legfeljebb nyolc általános; szakmai végzettség érettségi nélkül; érettségi és érettségi utáni szakképzés; felsőfokú végzettség. A foglalkozásokat szintén négy csoportba vonjuk össze: alsó fizikai; szakmai és egyéb fizikai; egyéb, diplomához nem kötött szellemi; diplomás vagy vezető. Mindkét szülői kérdés arra az időpontra vonatkozik, amikor a válaszadó tizennégy éves volt. A külön elemzett objektív pozíciómutatóba a szülői jellemzők mellett a fiatal saját, ugyancsak négy kategóriába sorolt végzettségét is bevonjuk; ez a fiatalabb válaszadónál még változhat.

Anyagi helyzet

Az objektív anyagi helyzet mutatójaként a háztartásban tapasztalt pénzhiány gyakoriságát használjuk.²⁴ A kérdés arra vonatkozik, hogy milyen gyakran fordult elő az elmúlt tizenkét hónapban, hogy a hónap végére elfogyott a háztartás pénze. A hatfokú választ három kategóriába vonjuk össze. A mutató a válaszadó által jelzett megélhetési nehézséget méri, közvetlen jövedelmi vagy vagyoni adatot nem tartalmaz. Azonos értéke ezért önmagában nem jelent minden tekintetben azonos anyagi körülményeket.²⁵

Szubjektív önbesorolás

A szubjektív oldalt két item méri. Az egyik az anyagi helyzet önértékelése („összességében hogyan érzi, Önök anyagilag...”), a másik az osztály-önbesorolás, amely az ötfokú társadalmi hierarchiában elfoglalt helyre kérdez rá. Mindkét item szövege és kódolása 2004-től 2024-ig lényegében változatlan.

²⁴ Vö. Veres 2023, 37

²⁵ A mutató jelentése időben is változhat. A fogyasztási szint emelkedésével a pénzhiány tapasztalata ma más szükségletekhez kapcsolódhat, mint 2000-ben, például fizetős szabadidős tevékenységekhez vagy technológiai eszközökhöz. Ugyanaz a válasz különböző időpontokban ezért eltérő anyagi helyzetet jelezhet, így az időbeli összevetéseket elsősorban a tendenciák irányára vonatkozóan értelmezzük.

Eredmények

Leíró eredmények

CSALÁDI HÁTTÉR ÉS MEGÉLHETÉS A fiatalok társadalmi helyzetének megértéséhez először azt vizsgáljuk meg, milyen családi háttérből indulnak, és milyen anyagi körülmények között élnek. A szülők végzettsége és foglalkozása a családi háttérrel, a pénzhiány gyakorisága pedig a háztartás közelmúltbeli megélhetési nehézségeiről ad képet. Emellett azt is megvizsgáljuk, hogyan ítélik meg a fiatalok a saját körülményeiket.

Az adatok – más kutatásokkal összhangban²⁶ – azt mutatják, hogy a vizsgált időszakban, ha nem is egyenletesen, de összességében kedvezőbbé vált a magyarországi fiatalok szüleinek iskolázottsága.²⁷ A legfeljebb nyolc általánost végzett szülővel rendelkező fiatalok aránya 21,5 százalékról 9,3 százalékra csökkent, a diplomásoké pedig 17,2-ről 22,4 százalékra nőtt.

1. táblázat: A szülői végzettség eloszlása (súlyozott %)

Közösség	Év	Legfeljebb nyolc általános	Szakmai végzettség érettségi nélkül	Érettségi és érettségi utáni szakképzés	Felsőfokú végzettség
Magyarország	2000	21,5	31,0	30,3	17,2
	2004	13,8	31,9	35,1	19,3
	2008	12,2	31,3	34,1	22,5
	2012	14,5	31,3	35,4	18,8
	2016	14,2	28,9	36,2	20,8
	2020	9,3	30,5	35,5	24,7
	2024	9,3	27,6	40,7	22,4
Erdély	2016	5,8	17,4	50,4	26,4
	2020	6,0	15,6	49,2	29,2
	2024	13,2	23,0	39,9	23,9
Felvidék	2016	15,0	30,2	36,3	18,5
	2020	2,8	24,8	49,1	23,3
	2024	4,7	21,8	49,3	24,2

²⁶ Kollár–Gyorgyovich–Szodorai 2021.

²⁷ A szülői iskolázottság hosszú távú emelkedése összhangban áll a magyarországi és a határon túli fiatalok rétegződésének két évtizedes trendjeivel (Gondi–Bokányi–Gyorgyovich–Pillók 2021; Veres 2024). Az egyes hullámok közötti kisebb ingadozásokat – például a diplomás szülők arányának 2020 és 2024 közötti csökkenését – mintavételi eltérések is okozhatják, ezért ezeket nem értelmezzük tartalmi változásként.

Közösség	Év	Legfeljebb nyolc általános	Szakmai végzettség érettségi nélkül	Érettségi és érettségi utáni szakképzés	Felsőfokú végzettség
Kárpátalja	2016	9,5	15,7	51,0	23,8
	2020	7,3	11,9	46,2	34,6
Vajdaság	2016	7,8	15,6	54,2	22,5
	2020	10,7	16,0	44,5	28,8
	2024	5,6	25,0	34,1	35,3

Forrás: saját szerkesztés

A külhoni minták esetében azt látjuk, hogy az elmúlt közel tíz évben Erdélyt²⁸ leszámítva mindenhol nőtt a felsőfokú végzettségű szülővel rendelkező fiatalok aránya: a Felvidéken közel 6 százalékponttal, a Vajdaságban pedig több mint 10 százalékponttal.

A szülők végzettsége mellett azt is megvizsgáltuk, milyen pozíciót foglalnak el a foglalkozási struktúrában, és milyen dinamikák azonosíthatók. Az eredmények azt mutatják, hogy Magyarországon 2000 és 2024 között a diplomás vagy vezető foglalkozású szülővel rendelkező fiatalok aránya 16,2-ről 22,9 százalékra nőtt, a szakmai és egyéb fizikai foglalkozású szülővel rendelkezőké pedig 50,2-ről 44,5 százalékra csökkent. Ezek a tendenciák – ha nem is azonos mértékben – a külhoni mintákban is tetten érhetők: mind a négy vizsgált területen nőtt a felső foglalkozási kategória súlya 2016-hoz képest.

Érdemes azonban megemlíteni a határon túli mintákat illetően a diplomához nem kötött, egyéb szellemi foglalkozások eltérő arányát. Magyarországon a szülők nagyjából 20-25 százaléka tartozik ebbe a kategóriába, a kisebbségi mintákban viszont jellemzően 8-17 százalékuk; Kárpátalján egyik felvételen sem éri el az arányuk a 10 százalékot. A kisebbségi mintákat tehát nem a felső foglalkozási kategória kisebb aránya különbözteti meg a magyarországitól, hanem az egyéb szellemi foglalkozásúaké.

²⁸ Az erdélyi mintában az alapfokú végzettségű szülők gyermekeinek növekvő, illetve a diplomás szülők gyermekeinek csökkenő arányát óvatosan értelmezzük: a változásban vélhetően mintavételi, illetve mintaösszetételi eltérések is szerepet játszanak. A népszámlálási adatok ugyanis ezzel ellentétes folyamatot jeleznek: a 10 éves és idősebb romániai magyar népességben a diplomások aránya 2011 és 2021 között 10,2-ről 14,05 százalékra emelkedett (vö. Mandel–Bálint 2025; Veres 2024; Lázár 2026). Vagyis a szelektív elvándorlás ezt az eltérést aligha magyarázza: ha a diplomás magyarok az átlagnál nagyobb arányban hagyták volna el Romániát, a népszámlálás nem mutatná a romániai magyarok országos átlagtól való lemaradásának csökkenését (2011-ben 4,2, 2021-ben 3,8 százalékpont; Mandel–Bálint 2025).

2. táblázat: A szülői foglalkozás eloszlása (súlyozott %)

Közösség	Év	Alsó fizikai	Szakmai és egyéb fizikai	Egyéb szellemi	Diplomás vagy vezető
Magyarország	2000	8,8	50,2	24,9	16,2
	2004	5,6	54,1	19,6	20,7
	2008	7,1	51,7	20,5	20,7
	2012	8,7	53,1	22,2	16,0
	2016	10,1	49,8	20,5	19,5
	2020	6,1	49,7	21,3	22,9
	2024	6,7	44,5	25,9	22,9
Erdély	2016	6,9	54,2	12,0	26,9
	2020	7,9	50,7	10,4	31,1
	2024	9,0	48,2	13,4	29,3
Felvidék	2016	11,3	55,2	14,7	18,8
	2020	5,3	57,8	13,2	23,7
	2024	5,9	51,3	17,9	24,9
Kárpátalja	2016	14,9	52,4	8,3	24,4
	2020	9,7	55,0	9,1	26,2
Vajdaság	2016	15,8	47,1	9,3	27,7
	2020	18,7	39,5	13,9	28,0
	2024	11,6	44,2	8,6	35,7

Forrás: saját szerkesztés

Míg a hosszú távú tendenciák azt mutatják, hogy a szülők iskolai végzettsége és foglalkozási pozíciója is felfelé mozdult el, addig a megélhetési nehézségek alakulása jóval ingadozóbb.

Magyarországon – a gazdasági válság hatására – a gyakori pénzhiányról be-számolók aránya 2000 és 2012 között 23,6 százalékról 37,7 százalékra emelkedett, majd 2020-ra 11,8 százalékra esett vissza. 2020 és 2024 között egy sajátos mintázatot azonosíthatunk: egyszerre nőtt a gyakori pénzhiánnyal küzdők és a pénzhiány nélkül élők aránya: előbbi 2024-re 13,3 százalékra, utóbbi 58,3-ról 62,2 százalékra emelkedett. Ebben az időszakban tehát a kedvezőbb és a kedvezőtlenebb anyagi helyzetű csoportok aránya egyaránt növekedett.

3. táblázat: A pénzhiány gyakorisága (súlyozott %)

Közösség	Év	Gyakori pénzhiány	Alkalmi pénzhiány	Nincs pénzhiány
Magyarország	2000	23,6	25,3	51,0
	2004	28,1	25,9	46,0
	2008	30,0	27,3	42,7
	2012	37,7	28,1	34,2
	2016	22,9	30,8	46,3
	2020	11,8	29,9	58,3
	2024	13,3	24,5	62,2
Erdély	2016	20,8	37,3	42,0
	2020	11,9	38,9	49,2
	2024	14,8	28,7	56,4
Felvidék	2016	19,8	35,1	45,1
	2020	10,0	32,7	57,3
	2024	17,9	29,9	52,3
Kárpátalja	2016	16,5	40,8	42,7
	2020	5,1	32,1	62,8
Vajdaság	2016	30,5	33,6	35,9
	2020	13,3	29,1	57,6
	2024	18,6	30,4	51,0

Forrás: saját szerkesztés

A kisebbségi mintákban 2024-ben mindenütt gyakoribb a pénzhiány, mint Magyarországon: Erdélyben 14,8, a Felvidéken 17,9, a Vajdaságban 18,6 százalék számolt be visszatérő nehézségekről. A 2020-as felvételhez képest mindhárom közösségben nőtt ez az arány. Erdélyben ugyanakkor a pénzhiány nélkül élők aránya is emelkedett, míg a Felvidéken és a Vajdaságban csökkent.

A pénzhiány gyakorisága mellett azt is megkérdezték a fiataloktól, hogyan ítélik meg háztartásuk anyagi helyzetét. A kedvezőtlen értékelés 2012-ben volt a leggyakoribb, majd 2020-ra lényegesen ritkábbá vált. 2024-re azonban a jó anyagi helyzetről beszámolók aránya 67,7-ről 61,3 százalékra csökkent – miközben a pénzhiányt nem tapasztalók aránya emelkedett –, ami elsősorban a közepes kategória növekedésével járt együtt.

4. táblázat: A szubjektív anyagi helyzet eloszlása²⁹ (súlyozott %)

Közösség	Év	Rossz	Közepes	Jó
Magyarország	2000	15,9	38,8	45,3
	2004	11,9	33,8	54,3
	2008	14,5	35,3	50,1
	2012	20,7	37,5	41,8
	2016	12,1	33,9	54,0
	2020	5,0	27,4	67,7
	2024	6,6	32,1	61,3
Erdély	2016	3,3	16,1	80,6
	2020	2,0	11,2	86,8
	2024	5,4	11,8	82,7
Felvidék	2016	10,8	35,2	54,0
	2020	4,7	8,3	87,0
	2024	5,2	20,8	74,0
Kárpátalja	2016	2,6	20,1	77,3
	2020	0,9	11,7	87,4
Vajdaság	2016	5,6	22,4	72,0
	2020	1,7	13,5	84,8
	2024	2,8	15,9	81,3

Forrás: saját szerkesztés

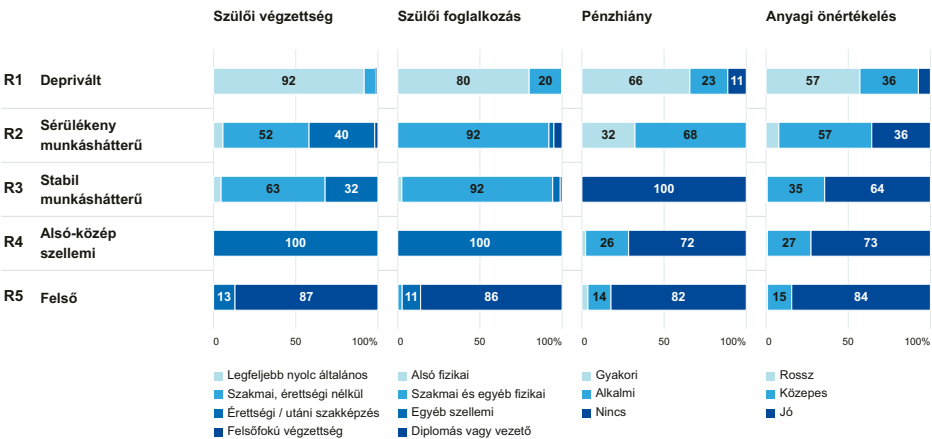
Bár – ahogy az előző változó esetén láttuk – 2024-ben a kisebbségi mintákban gyakoribb volt a pénzhiány, mint Magyarországon, a szubjektív anyagi helyzet esetén éppen ellentétes tendenciát látunk: Erdélyben 82,7, a Felvidéken 74,0, a Vajdaságban 81,3 százalékot tesznek ki azok, akik saját anyagi helyzetüket „jónak” minősítették, szemben a magyarországi 61,3 százalékkal. Érdekes viszont megemlíteni, hogy a magyarországi tendenciákhoz hasonlóan – Felvidék esetén sokkal markánsabban – az elmúlt négy évben a vizsgált külföldi fiatalok szubjektív anyagi helyzete is romlott.

²⁹ Jó helyzet = gondok nélkül élnek, vagy beosztással jól kijönnek; közepes = éppen kijönnek a jövedelmükből; rossz = hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak vagy nélkülöznek. A három kategóriát az eredeti ötfokú válaszból képezzük.

Kárpát-medencei magyar fiatalok rétegszerkezete

Mindezen eredményeket tovább árnyalva a következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy a családi háttér és az anyagi helyzet alapján milyen társadalmi rétegeket különíthetünk el a Kárpát-medencei magyar fiatalok körében. Az eddig külön-külön bemutatott ismérveket most együtt vesszük szemügyre: hogyan kapcsolódnak össze a szülőktől hozott előnyök és hátrányok a megélhetés feltételeivel, illetve azzal, ahogyan a fiatalok az anyagi helyzetüket értékelik? A látens osztályelemzésel e különbségek jellegzetes konstellációit tárjuk fel, majd megvizsgáljuk, hogyan változott az így elkülönített rétegek aránya az egyes közösségekben.

1. ábra: A társadalmi rétegek jellemzői a 2024-es magyarországi referenciamintában³⁰ (rétegen belüli megoszlások, %)

Forrás: saját szerkesztés

R1 – Deprivált réteg: Ebben a rétegben a kedvezőtlen családi háttérhez súlyos megélhetési nehézségek társulnak. A fiatalok 91,6 százalékának egyik szülője sem végzett nyolc általánosnál többet, 80 százalékuk pedig olyan családból érkezik, ahol a kedvezőbb helyzetű szülő is az alsó fizikai foglalkozási csoportba tartozik. Gyakori pénzhiánnyal 65,7 százalékuk küzd, háztartása anyagi helyzetét pedig 57,1 százalékuk ítéli rossznak.

R2 és R3 – Sérülékeny és stabil munkaháttérű réteg: A két réteg közötti különbség elsősorban a megélhetésben mutatkozik meg. Foglalkozásuk alapján

³⁰ Az öt társadalmi réteg profilja, Magyarország, 2024. Bázis: 15–29. A szülői mutatóknál a magasabb szülői értéket vesszük alapul. A felsőfokú végzettség a felsőfokú szakképzést is tartalmazza. Súlyozott profilok a magyarországi referenciamintából (n = 3232). A számok kerekített százalékok; a 11 százalék alatti részeket felírat nélkül jelöljük.

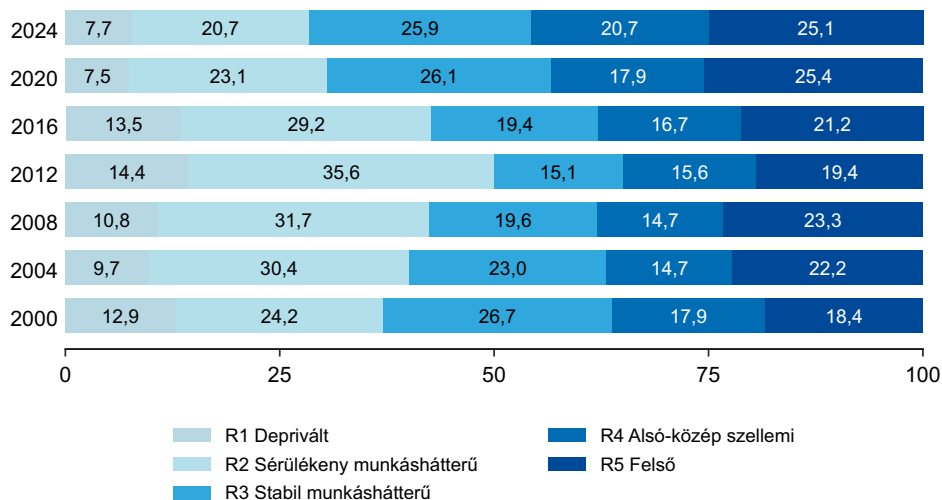
a szülők mindkét csoportban mintegy 92 százalékban a szakmai és egyéb fizikai kategóriába tartoznak, ez a hasonló háttér azonban korántsem biztosít azonos anyagi körülményeket. A sérülékeny rétegben mindenki tapasztal pénzhiányt: 32,3 százalékuk gyakran, 67,7 százalékuk alkalmanként. A stabil réteg tagjai ezzel szemben a referenciamintában egyáltalán nem számolnak be ilyen nehézségről. Saját helyzetük megítélése is tükrözi ezt a különbséget: a sérülékeny rétegben 35,7, a stabil rétegben 64,3 százalék tartja jónak háztartása anyagi helyzetét.

R4 – Alsó-közép szellemi réteg: Az idetartozó fiatalok jellemzően érettségi-zett vagy érettségi utáni szakképzettséggel rendelkező, diplomához nem kötött szellemi munkát végző szülők gyermekei. Többségük kedvező anyagi körülmények között él: 71,6 százalékuk nem tapasztal pénzhiányt, és 72,6 százalékuk jónak ítéli háztartása anyagi helyzetét. A stabil munkaháttérű réteghez képest tehát kedvezőbb az iskolázottsági és foglalkozási háttérük, megélhetésük azonban kevésbé biztos. Miközben többen értékelik jónak az anyagi helyzetüket, pénzhiánnyal is többen szembesülnek.

R5 – Felső réteg: Ebben a rétegben az előnyös családi háttér többnyire kedvező anyagi körülményekkel párosul. A fiatalok 87 százalékának legalább egyik szülője felsőfokú végzettséggel rendelkezik, 86,1 százalékuknak pedig van diplomás foglalkozást űző vagy vezető beosztásban dolgozó szülője. Pénzhiányt 82,3 százalékuk nem tapasztal, háztartása anyagi helyzetét pedig 84,4 százalékuk ítéli jónak. A „felső” elnevezéssel ezt az előnyös helyzetet jelöljük; a vizsgált ismérvek alapján elithez tartozásról nem beszélhetünk.

A rétegek összehasonlításából tehát azt látjuk, hogy a családi háttér és a megélhetés különbségei nem rendeződnek egyetlen, minden szempontból azonos hierarchiába. A munkaháttérű fiatalok között az anyagi biztonság húz éles határt, a szellemi foglalkozású szülők gyermekei pedig nem feltétlenül élnek biztosabb körülmények között, mint a stabil munkaháttérű réteg tagjai. A következőkben azt vizsgáljuk meg, mekkora e rétegek aránya az egyes közösségekben, és hogyan változott a vizsgált időszakban.

2. ábra: A társadalmi rétegek aránya Magyarországon, 2000–2024 (súlyozott arány, %)

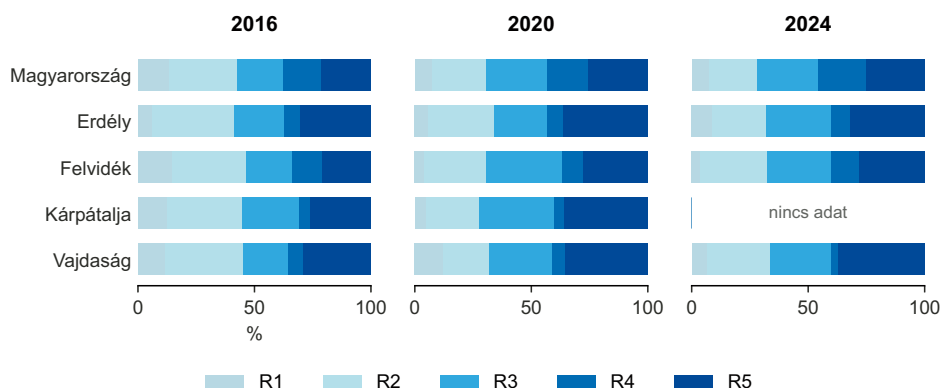

Forrás: saját szerkesztés

Az adatok azt mutatják, hogy a két alsó réteg kumulált aránya 2000-ben 37,1 százalék volt, 2012-ben – a válság időszakában³¹ – már 50 százalék, 2024-re pedig 28,4 százalékra csökkent. A felső réteg aránya az időszak elején 18,4, a végén 25,1 százalék volt. Vagyis a válságot követő években dinamikus, felfelé irányuló mozgás volt tetten érhető.

³¹ A rétegeképző ismérvek eltérő „időérzékenységet” mutatnak. A szülői végzettség és foglalkozás lassan változik, a pénzhíány gyakorisága és az anyagi önértékelés viszont rövid távon is követi a gazdasági helyzet alakulását. A két munkásháttérű réteget a 2024-es referenciamodellben lényegében a pénzhíány választja el egymástól. A szülők foglalkozása mindkettőben 92 százalékban a szakmai és egyéb fizikai kategóriába tartozik, a sérülékeny rétegben azonban mindenki tapasztal pénzhíányt (32,3 százalékuk gyakran, 67,7 százalékuk alkalmanként), a stabil rétegben senki. Az időbeli kilengések ezért elsősorban e két réteg között jelennek meg: 2012-ben a sérülékeny réteg aránya 35,6, a stabilé 15,1 százalék volt, 2020-ban 23,1, illetve 26,1 százalék. Ezek az elmozdulások tehát elsősorban a megélhetési körülmények változását tükrözik, nem a családi háttér átrendeződését.

3. ábra: A társadalmi rétegek aránya az egyes mintákban, 2016, 2020 és 2024 (%)

Forrás: saját szerkesztés

5. táblázat: A társadalmi rétegek aránya közösségenként³² (súlyozott %)

Közösség	Év	R1	R2	R3	R4	R5
Magyarország	2016	13,5	29,2	19,4	16,7	21,2
	2020	7,5	23,1	26,1	17,9	25,4
	2024	7,7	20,7	25,9	20,7	25,1
Erdély	2016	6,0	35,2	21,7	7,0	30,2
	2020	5,7	28,4	22,8	6,7	36,4
	2024	8,7	23,0	28,2	8,1	31,9
Felvidék	2016	14,6	31,6	20,2	12,9	20,7
	2020	3,9	26,7	32,3	9,4	27,6
	2024	3,9	28,5	27,3	12,4	27,9
Kárpátalja	2016	12,4	32,5	24,1	5,1	25,9
	2020	4,9	22,9	31,8	4,7	35,8
Vajdaság	2016	11,6	33,6	19,2	6,8	28,8
	2020	12,1	19,8	26,9	5,9	35,3
	2024	6,4	27,4	25,9	3,4	36,9

Forrás: saját szerkesztés

³² R1: deprivált; R2: sérülékeny munkásháttérű; R3: stabil munkásháttérű; R4: alsó-közép szellemi; R5: felső réteg. Az arányokat a mind a négy indikátoron érvényes választ adók között számítjuk.

Ha ugyanezt a besorolást a külhoni mintákra alkalmazzuk, azt látjuk, hogy az elmúlt közel tíz évben valamennyi összehasonlítható külhoni mintában alacsonyabb lett a két alsó réteg együttes aránya. A Felvidéken és a Vajdaságban ugyanakkor a 2020-as felvétel után ismét emelkedett, a legalsó – deprivált – csoport pedig az erdélyi mintában³³ is növekedést mutatott.

Az anyaországi és a külhoni minták közötti tartósabb strukturális különbséget az alsó-közép szellemi réteg arányában találjuk. Magyarországon a három legutóbbi felvételben 16,7–20,7 százalék tartozik ide, Erdélyben 6,7–8,1, a Felvidéken 9,4–12,9, a Vajdaságban pedig 3,4–6,8 százalék. Az alsó-közép szellemi réteg kisebb aránya összhangban áll azzal, amit az egyéb szellemi foglalkozási háttérű fiatalok arányáról láttunk. A kisebbségi fiatalok mégsem egyszerűen az alacsonyabb rétegekben vannak többen: az alsó-közép szellemi réteg kisebb aránya több mintában a felső réteg nagyobb arányával jár együtt.

A felső csoporthoz 2024-ben Erdélyben 31,9, a Vajdaságban 36,9 százalék tartozott, Magyarországon pedig 25,1 százalék. E réteg arányát a kedvezőbb szülői háttér mellett az anyagi önértékelés is alakítja.

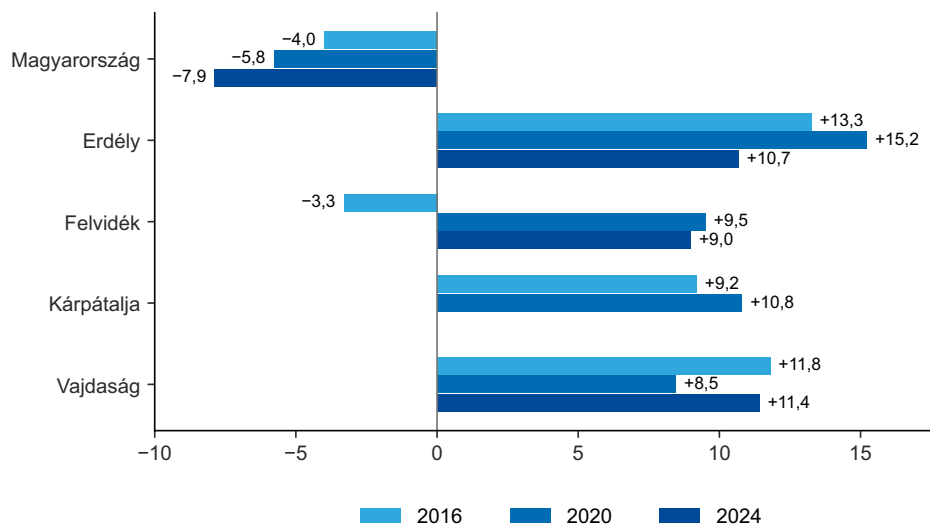
A szubjektív és az objektív pozíció közötti eltérés

A rétegek elkülönítésekor a családi háttérrel, a megélhetési körülményeket és az anyagi önértékelést együtt vettük figyelembe. Ezzel azonban még nem választottuk meg, mennyiben követi a fiatalok saját helyzetükről alkotott képe a mért körülményeiket. A leíró eredmények már rámutattak arra, hogy a kettő nem feltétlenül esik egybe: a kisebbségi közösségekben 2024-ben a gyakoribb pénzhiány ellenére is többen értékelték kedvezően az anyagi helyzetüket, mint Magyarországon. E különbség megértéséhez most az egyes válaszadók szintjén vizsgáljuk meg a megélhetés és annak megítélése közötti viszonyt.

Elsőként a pénzhiány gyakoriságát vetjük össze az anyagi önértékeléssel. Mindkét mutató alapján rangsoroljuk a fiatalokat az adott évben vizsgált közösségek összevont mintáján belül, majd összehasonlítjuk a két rangsorban elfoglalt helyüket. A szubjektív rangból kivonjuk a pénzhiány alapján számított rangot: a pozitív eltérés azt jelzi, hogy a fiatal saját értékelése alapján kedvezőbb relatív helyzetbe kerül, mint a megélhetési nehézségeiről adott válasza alapján. Így azt is feltárhatjuk, hogy e kétféle helyzetleírás eltérése mennyire jellemző az egyes közösségekben.

33 Ez legalább részben a 2024-es erdélyi minta összetételével függ össze, amelyben magasabb az alacsony végzettségű szülők aránya.

4. ábra: Az anyagi önértékelés és a pénzhiány szerinti rang átlagos különbsége mintánként, 2016–2024 (percentilispont)

Forrás: saját szerkesztés

Az adatok azt mutatják, hogy 2024-ben mindhárom kisebbségi közösségben pozitív az átlagos eltérés: Erdélyben +10,7, a Felvidéken +9,0, a Vajdaságban +11,4 percentilispont. Magyarországon ezzel szemben -7,9 pontot kapunk. A pénzhiány és a háztartás egészéről alkotott ítélet tehát közösségenként eltérően viszonyul egymáshoz. A kisebbségi mintákban a válaszadók több mint felénél tíz percentilispontnál nagyobb a pozitív különbség; Magyarországon 26,6 százalékuknál találunk ekkora eltérést. Vagyis a kisebbségi fiatalok a tapasztalt megélhetési nehézségeikhez képest kedvezőbben értékelik anyagi helyzetüket, mint a magyarországiak.

6. táblázat: A szubjektív és az objektív anyagi helyzet közötti eltérés közösségenként (percentilispont)

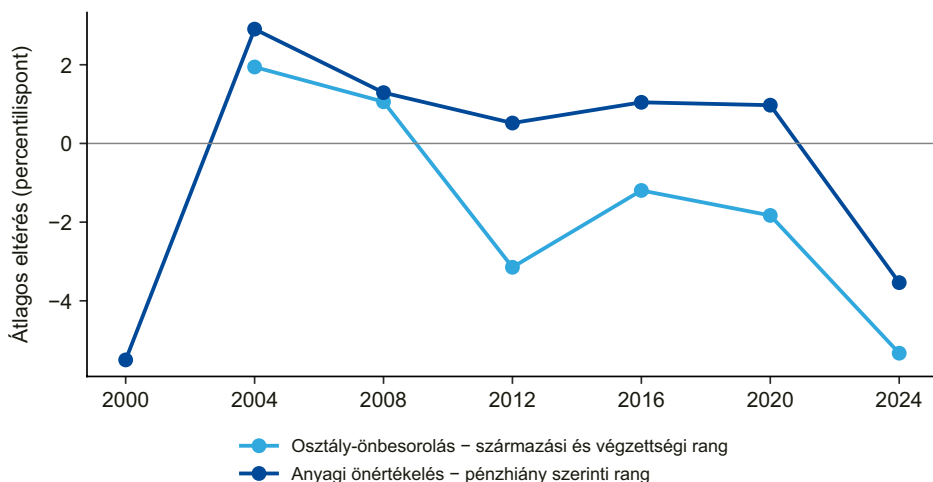
Közösség	2016	2020	2024
Magyarország	-4,0	-5,8	-7,9
Erdély	+13,3	+15,2	+10,7
Felvidék	-3,3	+9,5	+9,0
Kárpátalja	+9,2	+10,8	–
Vajdaság	+11,8	+8,5	+11,4

Forrás: saját szerkesztés

A kedvezőbb relatív önértékelés Erdélyben, a Vajdaságban és Kárpátalján a korábbi két hullámban is megjelenik. A Felvidék viszont 2016-ban még a magyarországihoz hasonló, negatív átlagot mutatott, míg 2020-ban és 2024-ben a többi kisebbségi mintához állt közelebb.

A magyarországi adatokon azt is megvizsgáljuk, hogyan változott az évek során a fiatalok mért helyzete és önértékelése közötti eltérés. Egyrészt arra keressük a választ, hogy a megélhetési nehézségekhez képest kedvezőbben vagy kedvezőtlenebbül ítélték-e meg az anyagi helyzetüket. Másrészt azt vizsgáljuk, hogy magasabb vagy alacsonyabb társadalmi osztályba sorolták-e magukat annál, mint amit saját végzettségük és szülői háttérük alapján elfoglalt helyük jelez. Az időbeli összehasonlításhoz a különböző évek válaszadóit együtt, azonos szempontok szerint rangsoroljuk.

5. ábra: A szubjektív és az objektív helyzet szerinti rang átlagos különbsége Magyarországon, 2000–2024³⁴ (percentilispont)

Forrás: saját szerkesztés

2004-ben a magyarországi fiatalok átlagosan valamivel magasabbra helyezték magukat a társadalomban, mint amit családi háttérük és végzettségük alapján mértünk: az eltérés +1,9 percentilispon volt. 2024-ben már fordított a helyzet: átlagosan 5,3 ponttal alacsonyabbra sorolták magukat. Anyagi helyzetüket is kedvezőtlenebbül értékelték a tapasztalt pénzühiányhoz képest; itt -3,5 percentispon-

34 A rangok viszonyítási kerete itt a 2000–2024 közötti magyarországi minták együttese, ezért az értékek eltérnek a közösségi összehasonlításban szereplőktől. Az osztály-önbesorolás párosításában 2000-re nincs közölhető érték. A származási és végzettségi mutatóhoz a három összetevő közül legalább kettő érvényes adat szükséges.

tos eltérést találunk. A legutóbbi felvételben tehát mindkét összehasonlítás azt mutatja, hogy a fiatalok a mért körülményeikhez képest kedvezőtlenebbül ítélik meg saját helyzetüket.

Hogyan változik az önértékelés a társadalmi helyzet mentén?

Az eddigi eredmények azt mutatták, hogy a kisebbségi fiatalok objektív helyzetükhöz képest összességében kedvezőbben értékelik saját helyzetüket, mint a magyarországiak. A következőkben ezt az összefüggést vizsgáljuk meg részletesebben. Egyrészt arra keressük a választ, hogy azonos objektív helyzet mellett is eltér-e a fiatalok önértékelése az egyes mintákban. Másrészt azt vizsgáljuk, mekkora különbség van a kedvezőbb és a kedvezőtlenebb helyzetű fiatalok önértékelése között.

Elsőként az anyagi helyzet megítélését elemezzük. Az objektív anyagi helyzetet itt a pénzhiány gyakoriságával írjuk le. A közösségek összehasonlításához ugyanazt a közepes anyagi helyzetet vesszük alapul, és megbecsüljük, milyen önértékelés társul hozzá az egyes közösségekben. Az eredmények szerint a kisebbségi fiatalok ebben az összehasonlításban is kedvezőbben értékelik anyagi helyzetüket: a magyarországiakhoz képest Erdélyben 17,1, a Felvidéken 14,9, a Vajdaságban 16,0 ponttal magasabb értéket kapunk. A közösségek közötti önértékelési különbséget tehát önmagában nem magyarázza meg a pénzhiány eltérő gyakorisága.

7. táblázat: Az önértékelés becsült szintje és meredeksége az objektív helyzet függvényében, a magyarországi mintához viszonyítva³⁵

Közösség	Becsült rang az 50. pontnál	Szinteltérés Magyarországtól	Meredekség	Meredekség eltérése Magyarországtól
Anyagi helyzet: önértékelés és pénzhiány				
Magyarország	43,0	—	0,416	—
Erdély	60,1	+17,1***	0,561	+0,145***
Felvidék	58,0	+14,9***	0,668	+0,252***
Vajdaság	59,1	+16,0***	0,452	+0,035

35 Közösségenként súlyozott lineáris regresszió; a különbségek próbája közös, interakciós modellből származik. Anyagi párosítás: önértékelés és pénzhiány; pozíció: osztály-önbesorolás és származási-végzettségi kompozit. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. A közölt próbák hagyományos modellalapú standard hibákat használnak, a komplex mintavételi tervet külön nem kezelik.

Közösség	Becsült rang az 50. pontnál	Szinteltérés Magyarországtól	Merekség	Merekség eltérése Magyarországtól
Társadalmi pozíció: osztály-önbesorolás és származási-végzettségi kompozit				
Magyarország	45,0	—	0,389	—
Erdély	58,3	+13,3***	0,331	-0,059*
Felvidék	53,7	+8,8***	0,317	-0,073
Vajdaság	55,0	+10,1***	0,193	-0,197***

Forrás: saját szerkesztés

Az eltérés mértéke azonban attól is függ, hogy a jobb vagy a rosszabb anyagi helyzetű fiatalokat hasonlítjuk össze. Erdélyben és a Felvidéken a jobb anyagi helyzetű fiatalok jóval kedvezőbben értékelik a megélhetésüket, mint a velük azonos objektív helyzetben lévő magyarországiak. A rosszabb anyagi helyzetű fiatalok között kisebb ez a különbség. A magyarországiakhoz képest kedvezőbb önértékelés tehát különösen a jobb anyagi helyzetű erdélyi és felvidéki fiatalokra jellemző. A Vajdaság esetében nem mutatható ki szignifikánsan, hogy a magyarországiakhoz viszonyított különbség az objektív anyagi helyzettől függően változna.

Az osztály-önbesorolásnál azt vizsgáljuk meg, hová helyezik magukat a fiatalok a társadalomban ahhoz képest, amit családi háttérük és végzettségük alapján mérünk. Az objektív helyzetet ebben az elemzésben a szülők végzettségéből és foglalkozásából, valamint a fiatalok saját végzettségéből határozzuk meg. Az összehasonlítás alapja itt is a közepes objektív helyzet. Ebben a helyzetben a kisebbségi fiatalok mindhárom közösségben magasabbra sorolják magukat, mint a magyarországiak: Erdélyben 13,3, a Felvidéken 8,8, a Vajdaságban 10,1 ponttal.

Az anyagi önértékeléssel szemben itt a rosszabb objektív helyzetű fiatalok körében találjuk a nagyobb közösségi különbségeket. Erdélyben és különösen a Vajdaságban ezek a fiatalok magasabbra sorolják magukat, mint a hozzájuk hasonló objektív helyzetű magyarországiak. A jobb helyzetű fiatalok önbesorolása viszont közelebb áll egymáshoz a három közösségben. Vagyis Erdélyben és a Vajdaságban elsősorban a kedvezőtlenebb származási és végzettségi helyzetű fiatalokra jellemző, hogy a magyarországiakhoz képest magasabb társadalmi helyet tulajdonítanak maguknak. A Felvidéken nem mutatható ki szignifikánsan, hogy a magyarországiaktól való eltérés az objektív társadalmi helyzettől függően változna.

A két elemzésben tehát máshol találjuk a legnagyobb különbséget a magyarországi fiatalokhoz képest. Az interakciós modellek szerint Erdélyben és a Felvidéken a jobb anyagi helyzetű fiatalok önértékelése tér el leginkább a hasonló anyagi helyzetű magyarországiakétól: kedvezőbben ítélik meg a megélhetésüket. Az osztály-önbesorolásnál viszont Erdélyben és a Vajdaságban a kedvezőtlenebb családi háttérű és alacsonyabb végzettségű fiatalok között nagyobb a különbség:

ők magasabbra helyezik magukat a társadalomban, mint a hasonló háttérű és végzettségű magyarországiak. A közösségek közötti eltérések megértéséhez ezért azt is figyelembe kell vennünk, hogy a fiatalok a megélhetésüket értékelik-e, vagy a társadalmi helyükről nyilatkoznak.

Konklúzió

Tanulmányunkban azt vizsgáltuk, hogyan alakult a Kárpát-medencei magyar fiatalok társadalmi rétegződése, és milyen kapcsolatban áll az erőforrások alapján meghatározható társadalmi pozíció azzal a hellyel, amelyet a fiatalok önmaguknak tulajdonítanak. Az eredmények alapján a két nézőpont nem vezethető vissza egymásra. A társadalmi helyzet mért különbségei világosan megjelennek a szubjektív értékelésekben is, ugyanazokhoz a körülményekhez azonban eltérő társadalmi környezetben szisztematikusan eltérő önértékelés társul.

A magyarországi adatok hosszabb időtávon a rétegszerkezet kedvező irányú átalakulását mutatják. A két alsó réteg együttes aránya a 2000-es 37,1 százalékról 2012-re 50 százalékra emelkedett, majd 2024-re 28,4 százalékra csökkent, miközben a felső réteg súlya 18,4-ről 25,1 százalékra nőtt. A folyamat nem volt egyenletes: a 2012 körül kirajzolódó visszaesést a következő időszakban jelentős felfelé történő átrendeződés követte. A szülők végzettségében és foglalkozási pozíciójában megfigyelt hosszabb távú változások ugyancsak ebbe az irányba mutatnak. A megélhetési nehézségek ezzel szemben jóval érzékenyebben követik az egyes időszakok gazdasági változásait, ezért a strukturális pozíció javulása nem jelent folyamatos és egyenletes javulást a fiatalok mindennapi anyagi tapasztalataiban.

A területi összehasonlítás arra is rámutatott, hogy a kisebbségi magyar közösségek rétegszerkezete nem írható le egyszerűen a magyarországinál kedvezőtlenebb vagy kedvezőbb pozíciókkal. A legmarkánsabb és tartósabb különbség az alsó-közép szellemi réteg kisebb súlya, miközben több kisebbségi mintában a felső réteg aránya meghaladja a magyarországit. 2024-ben például a felső réteghez Erdélyben 31,9, a Vajdaságban 36,9 és Magyarországon 25,1 százalék tartozott. A közösségek közötti különbségek tehát részben a társadalmi szerkezet eltérő belső tagolódásából fakadnak, és nem rendezhetők egyetlen hierarchikus sorrendbe.³⁶

A tanulmány központi eredménye ugyanakkor nem önmagában a rétegek eltérő összetétele, hanem a mért helyzet és annak szubjektív értékelése közötti kapcsolat különbsége. A 2024-es adatokban a kisebbségi közösségek fiataljai megélhetési nehézségeikhez képest kedvezőbben ítélik meg anyagi helyzetüket, mint a magyarországi fiatalok. Erdélyben, a Felvidéken és a Vajdaságban mintegy 9–11 percentilispontos pozitív eltérést találunk, Magyarországon ezzel szemben nega-

36 Vö. Veres 2023, 61.

tívat. A minta ráadásul Erdélyben, a Vajdaságban és Kárpátalján a korábbi felvételekben is megjelenik; a Felvidék 2016 és 2020 között közelített a többi kisebbségi közösséghez.

Különösen figyelemreméltó ebből a szempontból a magyarországi időbeli változás. 2004-ben a fiatalok átlagosan még valamivel magasabbra helyezték magukat annál, mint amit családi háttérük és végzettségük alapján mért pozíciójuk jelzett. 2024-re az eltérés iránya megfordult: társadalmi helyüket átlagosan 5,3 percentilispontra alacsonyabbra tették, és anyagi helyzetüket is kedvezőtlenebbül értékelték annál, mint amit a pénzhiány gyakorisága alapján várnánk. A strukturális felemelkedés és a saját társadalmi hely kedvezőbb megélése tehát nem feltétlenül jár együtt. Ez azért lényeges, mert azt mutatja, hogy a rétegződés változását önmagában az erőforrások eloszlásából nem érthetjük meg teljesen: az is változhat, hogy az emberek milyen társadalmi mércéhez viszonyítják a rendelkezésükre álló lehetőségeket.

Az eredmények egyúttal óvatosságra intenek a „szubjektív helyzet” egységes értelmezésével kapcsolatban. Az anyagi helyzet értékelése és az osztály-önbesorolás nem azonos módon kapcsolódik a mért pozícióhoz. A pénzhiánnyal gyakrabban szembesülők minden közösségben rosszabbnak látják anyagi helyzetüket, vagyis a kedvezőbb kisebbségi önértékelés nem a megélhetési nehézségek figyelmen kívül hagyását jelenti. Ugyanakkor az osztály-önbesorolás esetében Erdélyben és különösen a Vajdaságban a származási és végzettségi különbségek kevésbé fordulnak át a szubjektív társadalmi távolságokba. A kétféle önértékelés mögött ezért részben eltérő viszonyítási mechanizmusok állhatnak.³⁷

Mindezek alapján a Kárpát-medencei magyar fiatalok összehasonlítása nemcsak a társadalmi szerkezet területi különbségeiről ad képet, hanem arra is rámutat, hogy a társadalmi pozíció jelentése maga is kontextusfüggő. Az erőforrások kijelölik az egyének számára elérhető lehetőségek egy részét, de abból nem következik közvetlenül, hogyan értelmezik saját helyzetüket. A közös nyelvi és kulturális kötődés mellett különböző társadalmakban élő magyar fiatalok éppen azért kínálnak különösen alkalmas összehasonlítási keretet, mert esetükben láthatóvá válik: a társadalmi hely nemcsak azzal írható le, hogy valakinek mi van és honnan indul, hanem azzal is, hogy az adott társadalmi környezetben mit jelent számára az a hely, amelyet elfoglal.

37 Társadalmi helyünket jellemzően azokhoz mérjük, akiket magunk körül látunk, és mivel ez a kör viszonylag homogén, sokan a hierarchia közepére sorolják magukat (Evans–Kelley–Kolosi 1992; Veres 2023, 36). A kisebbségi magyar közösségek jelentős része az ország fővárosától és gazdasági központjaitól távol él (vö. Veres 2023, 61–62), míg a magyarországi népesség közel ötöde Budapesten, ahol a társadalmi hierarchia felső szintjei is a mindennapi tapasztalat részei. Ahol a helyben belátható társadalmi skála rövidebb, ott a kedvezőtlenebb háttérű és alacsonyabb végzettségű fiatalok kevésbé érzik magukat a társadalom alján. Ezt a hatást erősítheti, hogy a kisebbségi közösség viszonylag önálló társadalmi teret alkot, amelyben a többségi társadalom rangsorai csak közvetve érvényesülnek.

- Bocz, Henrietta Nóra – Lázár, Beáta 2022: Készen állsz? – pályaválasztási kérdések az erdélyi egyetemisták körében. *Korunk*, 33. évfolyam, 5, 69–84.
- Bokányi, Zoltán – Gyorgyovich, Miklós – Pillók, Péter 2018: Rétegek és társadalmi mobilitás a fiatal társadalmi csoportban. In Székely, Levente (szerk.) *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Budapest, Enigma 2001 Kiadó, 143–183.
- Bourdieu, Pierre 1997: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Angelusz, Róbert (szerk.) *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Új Mandátum, 156–177.
- Chrysanthou, Georgios – Guilló, Maria D. 2024: Identifying the Economic Determinants of Individual Voting Behaviour in UK General Elections. *Oxford Economic Papers*, 76. évfolyam, 1, 267–289. <https://doi.org/10.1093/oep/gpad003>
- Csata, Zsombor – Schwarcz, Gyöngyi – Péti, Márton – Borbély, Mátyás 2021: A Kárpát-medencei magyarok életminőségének összehasonlító elemzése. *Kisebbségi Szemle*, 6. évfolyam, 2, 59–85.
- Evans, M. D. R. – Kelley, Jonathan – Kolosi, Tamás 1992: Images of Class: Public Perceptions in Hungary and Australia. *American Sociological Review*, 57. évfolyam, 4, 461–482.
- Ferge, Zsuzsa 1969: *Társadalmunk rétegződése. Elvek és tények*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Gondi-Bokányi, Zoltán – Gyorgyovich, Miklós – Pillók, Péter 2021: Magyarországi fiatalok társadalmi mobilitása és rétegződése. In Székely, Levente (szerk.) *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Budapest, Enigma 2001 Kiadó, 33–57.
- Kemény, István 1972: A magyar munkásosztály rétegződése. *Szociológia*, 1, 36–48.
- Kogan, Irena – Noelke, Clemens – Gebel, Michael (szerk.) 2011: *Making the Transition: Education and Labor Market Entry in Central and Eastern Europe*. Stanford, CA, Stanford University Press.
- Kollár, Dávid – Gyorgyovich, Miklós – Pillók, Péter 2021: Életvitelcsoportok Magyarországon – a társadalmi rétegződés többdimenziós modellje. In Barthel-Ruzsa, Zsolt – Fűrész, Gábor – Pillók, Péter – Stefkovics, Ádám (szerk.) *Magyarország 2021 – Társadalom, gazdaság és politika napjainkban*. Budapest, Századvég Kiadó, 163–191.
- Kollár, Dávid – Gyorgyovich, Miklós – Szodorai, Dóra 2021: Társadalmi mobilitás Magyarországon. In Kollár, Dávid – Pillók, Péter (szerk.) *Értékelve. Társadalmi útikalauz stopposoknak*. Budapest, Századvég Kiadó, 163–192.
- Kollár, Dávid – Kollár, József 2024: Társadalmi rétegződés Magyarországon. In Stefkovics, Ádám – Pillók, Péter (szerk.) *Századvég Riport 2024. Tanulmányok gazdaságról, politikáról, társadalomról*. Budapest, Századvég Kiadó, 117–142.
- Kovács, Imre – Hajdu, Gábor – Gerő, Márton – Kristóf, Luca – Szabó, Andrea 2016: A magyar társadalom integrációs és rétegződésmoდეlljei. *Szociológiai Szemle*, 26. évfolyam, 3, 4–27.

- Lázár, Beáta 2024: A boldogsághoz vezető út kreditekkel van kikövezve? Egyetemválasztást befolyásoló tényezők az erdélyi középiskolások körében. *Korunk*, 35. évfolyam, 12, 56–67.
- Lázár, Beáta 2026: *Az egyetemválasztás márkakommunikációs dimenziói – a felvételizői értékek és az intézményi márkáigéretnek összehasonlító vizsgálata*. Doktori értekezés. Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Politika-, Közigazgatás- és Kommunikációtudományi Kar, Kommunikáció, Közkapcsolatok és Reklám Doktori Iskola.
- Losonczi, Ágnes 1977: *Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben*. Budapest, Gondolat.
- Mandel, Kinga Magdolna – Bálint, Gyöngyvér 2025: Nyertesek és vesztesek: etnikumok a felsőoktatási iskolázottsági versenyben Romániában. *Educatio*, 34. évfolyam, 2, 263–283. <https://doi.org/10.1556/2063.2025.00015>
- Nylund, Karen L. – Asparouhov, Tihomir – Muthén, Bengt O. 2007: Deciding on the Number of Classes in Latent Class Analysis and Growth Mixture Modeling: A Monte Carlo Simulation Study. *Structural Equation Modeling*, 14. évfolyam, 4, 535–569.
- Oesch, Daniel 2006: *Redrawing the Class Map. Stratification and Institutions in Britain, Germany, Sweden and Switzerland*. London, Palgrave Macmillan.
- Róna, Dániel – Galgóczi, Eszter – Pétervári, Judit – Szeitl, Blanka – Túry, Márton 2020: *A Fidesz-titok. Gazdasági szavazás Magyarországon*. Budapest, 21 Kutatóközpont.
- Sekścińska, Katarzyna – Łozowski, Filip – Rudzińska-Wojciechowska, Joanna – Maison, Dominika – Marchlewska, Marta 2019: You Don't Have to Be Rich to Save Money: On the Relationship between Objective versus Subjective Financial Situation and Having Savings. *PLoS ONE*, 14. évfolyam, 4, e0214396. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0214396>
- Silinskas, Gintautas – Ranta, Mette – Wilska, Terhi-Anna 2021: Financial Behaviour Under Economic Strain in Different Age Groups: Predictors and Change Across 20 Years. *Journal of Consumer Policy*, 44. évfolyam, 2, 235–257. <https://doi.org/10.1007/s10603-021-09480-6>
- Veres, Valér 2023: Társadalmi helyzet: A kisebbségi magyar fiatalok társadalmi rétegződése és az anyagi helyzetük változását befolyásoló tényezők 2001–2020 között. In Vita, Emese – Veres, Valér (szerk.) *Változó ifjúság a Kárpát-medence országában. Szociológiai tanulmányok a magyar fiatalok két évtizedéről*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 18–70.
- Veres, Valér 2024: A magyar fiatalok társadalmi rétegződésének változásai és tényezői, kisebbségben és többségben (2001–2020). *Szociológiai Szemle*, 34. évfolyam, 2, 103–139. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.12116>
- Weber, Max 1996: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai 2/3*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.